

Úloha vedlejších zemí v chápání české státnosti v pozdním středověku*

Matouš Vanča

THE ROLE OF THE SECONDARY LANDS OF THE CROWN OF THE KINGDOM OF BOHEMIA IN THE UNDERSTANDING OF CZECH STATEHOOD IN LATE MIDDLE AGES

The article focuses on the question as to the role played by the secondary lands of the Bohemian Crown in the territorial understanding of the Czech state in the late Middle Ages, from the perspective of Bohemia as the centre of the state. The author identifies tendencies indicating whether the Bohemian political representatives or the authors of the sources understood the secondary lands as 'our' or foreign', making use of categories of internal and external subjectivity, which are part of a broader concept of terminological description of the phenomenon of medieval statehood. The whole question is set in the context of the current intense debates about the medieval form of the political power system, and seeking parallels between it and the reality of the postmodern world, and especially the theory of the state and the theory of international relations, which are covered by the term *neo-medievalism*.

KEYWORDS:

medieval state; statehood; neo-medievalism; Lands of the Bohemian Crown

Zamýšlíme-li se nad tím, jakou úlohu hrály vedlejší země Koruny české v teritoriálním chápání českého státu z pohledu jeho politického centra (tedy Českého království samého¹), je třeba nejprve vyjasnit, jakým způsobem je při tom možno postupovat a co v pramenech hledat, a to v širším kontextu výzkumu pozdně středověké státnosti. Právě vedlejší země lze totiž chápat jako případ umožňující důkladně zkoumat pluralismus a do určité míry „tekutý charakter“ středověkých politických identit — tento typ výzkumu je ostatně v současné době velmi intenzivní, a to nejen mezi historiky. Úkolem této krátké rozpravy je tedy nastínit teoretické zaměření takového výzkumu a stručně ukázat možnosti jeho aplikace.

* Tato studie vznikla v rámci zastřešujícího projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 2017 — 260419 řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres č. 3 (Q07), Centrum pro studium středověku. Zároveň autor děkuje prof. Lence Bobkové, bez níž by studie nevznikla.

1 Lenka Bobková nazývá Čechy výstižně „svorníkem lucemburského státu“ a tohoto pojmu se lze přidržet i v období po Lucemburcích. Postavení Čech jakožto svorníku soustátí bylo ostatně vyjádřeno v pojmu Koruny české. Viz Lenka BOBKOVÁ, *Poměr korunních zemí k českému království ve světle ustanovení Karla IV.*, *Právněhistorické studie* 34, 1997, s. 17–36 (citát na s. 17).

OD NEOMEDIEVALISMU ZPĚT K MEDIEVISTICE

Středověké státoprávní vztahy a mocenské systémy se v současné době těší nemalé pozornosti badatelů ve zcela jiných oborech, než je medievistika. Svou pozornost tímto směrem totiž napnuly obory veskrze současné — teorie mezinárodních vztahů a teoretická státověda. Oxfordský profesor mezinárodních vztahů Hedley Bull vydal roku 1977 svou průlomovou práci *Anarchická společnost*, v níž napsal:

„Lze si představit, že suverénní státy by mohly zmizet a mohla by je nahradit nikoli světová vláda, ale moderní a sekulární obdoba toho druhu univerzální politické organizace, která existovala v západním křesťanstvu ve středověku. V takovém systému nebyl žádný vládce ani žádný stát suverénním ve smyslu nejvyšší moci na daném teritoriu a nad danou částí křesťanské populace; každý musel sdílet svou autoritu směrem dolů se svými vazaly a s papežem a (v Německu a v Itálii) s císařem Svaté říše římské směrem nahoru. Univerzální politický řád západního křesťanstva reprezentuje alternativu k systému států, avšak nereprezentuje univerzální vládu.“²

Bull tak započal hledání paralel mezi středověkým a postmoderním systémem států, tedy proud, pro nějž se záhy prosadil termín „neomedievalismus“ či „nový medievismus“. Tento směr velmi brzy pronikl i do samotné teorie státu a je v ní živý dodnes. „Návrat“ středověku je spatřován v oslabování státu coby hegemonu politické moci, opouštění teritoriality práva zpět k personalitě (např. ve vztahu k multikulturalismu), překrývání jurisdikcí a dalších faktorech.³ Používání dichotomie papežství/císařství, případně obrazu Svaté říše římské,⁴ se ve vztahu k soudobému prolínání evropské a „národní“ suverenity stalo vcelku běžným průměrem. Stejně tak však platí, že teze, jež „neomedievisté“ ve svých pracích používají, jsou z pohledu medievisty poněkud zjednodušující a postrádají potřebný vhled do výsledků bádání o středověkých dějinách.

Výše popsané má však na skutečnou medievistiku samozřejmě také své dopady. Především lze říci, že ani v současném světě, k jehož popisu jsou středověké paralely

-
- 2 Hedley BULL, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Basington 2002³, s. 245–246. (Český překlad viz Petr KRATOCHVÍL, *Teorie evropské integrace*, Praha 2008, s. 154.) Bull je stěžejním představitelem tzv. anglické školy mezinárodních vztahů, která sice mezinárodní systém považuje za anarchický, nicméně založený na vědomé spolupráci aktérů, kteří usilují o ustanovení všeobecných principů mezinárodních vztahů; hovoří tedy o „společnosti států“.
 - 3 Jan KYSELA, *Stát rozpínající se, drolící*, in: Petr Agha (ed.), *Budoucnost státu?*, Praha 2017, s. 38–50 (viz s. 41 — zde také odkazy na soudobou státovědnou literaturu k tématu). Kyselova užívá pojmu „nová středověkost“.
 - 4 Popisování Říše či císařství jako „nadmárodní“ instituce není ani v medievistice ničím novým (viz Jürgen MIETHKE, *Politische Denken und monarchische Theorie. Das Kaisertum als supranationale Institution im späteren Mittelalter*, in: Joachim Ehlers (ed.), *Nationes VIII. Ansätze und Diskontinuität deutscher Nationsbildung im Mittelalter*, Sigmaringen 1989, s. 121–144). Není tedy ani divu, že se toho pak mohou chopit autoři z jiných oborů, kteří se nadnárodními institucemi zabývají v současnosti.

používány, se státy neztratily a rozhodně nemůžeme mluvit o jejich zániku. Pokud tedy obrátíme proud neomedievalismu nazpátek a použijeme paralelu v opačném gardu, znamená to, že státy mohly směle existovat i ve středověku, jen se (stejně jako dnes) vyskytovaly v podstatně mnohovrstevnatějším předivu vztahů, než byl pozdější „vestfálský systém“. Právě teoretici mezinárodních vztahů — a nejen oni — totiž považovali za počátek státu v pravém slova smyslu až raný novověk a pro starší období se z jejich pohledu o státu nedalo hovořit.⁵ Ve státovědě byla zase nesmírně vlivná teze Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho o tom, že stát vzniká až s procesem sekularizace.⁶ Podobných tezí, jež v podstatě upírají medievistovi právo na používání pojmu stát ve svých studiích, by zde bylo možno z různých oborů navržit celou řadu. „Středověký stát“ je z pohledu mnoha autorů v podstatě oxymóron⁷ — naopak „moderní stát“ je pleonasmus.⁸

Připočteme k tomu konstatování, že obě běžně užívané „slovníkové“ definice státu — Weberova⁹ i mezinárodně právní¹⁰ — lze na středověké poměry aplikovat jen stěží; to pak znásobme nezpochybnitelným faktem, že samotné slovo „stát“ ve středověku jednoduše neexistuje, resp. pomalu se rodí na jeho samotném sklonku.¹¹ Není

5 Koncept „státu vestfálského typu“ akcentuje stát jako entitu mezinárodního práva a jeho zrod vidí v uzavření vestfálského míru, které je ovšem v tomto kontextu chápáno jako všeobecné rozšíření principů míru augšpurského (konstitutivní úlohu hraje totiž zásada *cuius regio, eius religio*, tj. doktrína nezasahování do vnitřních věcí konkrétního státu, která implicitně obsahuje respektování jeho právní subjektivity). Tomuto výkladu odpovídá např. Petr DRULÁK, *Teorie mezinárodních vztahů*, Praha 2003, s. 19–29 — v pasáži předcházející, která se zabývá středověkem, se slovo stát v historickém přehledu vůbec nevyskytuje.

6 Ernst-Wolfgang BÖCKENFÖRDE, *Vznik státu jako proces sekularizace*, Brno 2006.

7 Böckenförde v prvních větách svého textu přímo říká, že o „helénském“ či „středověkém“ státu nelze hovořit.

8 Michal ŠEJVL, *Technický stát? aneb Necessitas legem non habet*, in: P. Agha (ed.), *Budoucnost státu?*, s. 19–35 (citace na s. 21).

9 „Stát je ta lidská pospolitost, která si na určitém území (s úspěchem) nárokuje monopol legitimní fyzické moci.“ Max WEBER, *Politika jako povolání*, in: Miloš Havelka (ed.), *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 2009, s. 243–293 (citovaný výrok na s. 244).

10 Konvence o právech a povinnostech států z Montevidea (1933) vymezila stát těmito kritérii: 1) stálé obyvatelstvo, 2) ohraničené území, 3) fungující vládní aparát a 4) schopnost navazovat vztahy s jinými státy. Viz Konvence o právech a povinnostech států z Montevidea, 26. 12. 1933, čl. 1 [přístupné z: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20165/v165.pdf>, náhled 1. 5. 2018]; příslušný článek na str. 25 dokumentu.

11 Quentin SKINNER, *A Genealogy of the Modern State*, *Proceedings of the British Academy* 162, 2009, s. 325–370. Existence pojmu „stát“ sice není totožná s existencí takového jevu, přesto je zrod pojmu (a jeho rychlé prosazení) důležitý. Nelze tak pustit ze zřetele i to, s jakými pojmy doboví mluvčí pracovali, pokud chtěli myšlenku státu vyjádřit (*politia, res publica, civitas, communitas*). Sluší se uvést, že Skinnerův text je hojně citován v podstatě ve všech vědních oborech, o nichž je zde řeč. Zároveň je však vhodné upozornit na sémantickou analýzu Josefa Macka, která ukázala, že ve spisech Petra Chelčického už je opakovaně používán právě v obecném smyslu státu pojem „moc“. Josef MACEK, *Sémantická analýza slova „moc“ ve slovníku P. Chelčického*, *Listy filologické* 115, 1992, Suppl. 2, s. 96–119.

tedy divu, že medievisté jsou někdy při užívání tohoto pojmu velmi opatrní či jej pro jistotu nepoužívají vůbec.¹² Současné diskuse v teorii mezinárodních vztahů a teorii státu však dávají medievistům do rukou významný argument, aby o státu směle hovořili a psali. Stát je (nejen pod vlivem neomedievalismu) vnímán jako podstatně komplexnější a méně jednoznačný fenomén, než jak ho vnímalo tradiční úzkoprsé podání.¹³

Je zřetelné, že tím klíčovým prvkem, který způsobuje zájem o středověk, tedy tím, v čem je sledována paralela mezi středověkým a postmoderním světem, je pluralismus v širokém smyslu slova — překrývají se právní statusy jednotlivce, jurisdikce, vlády a vládnutí, identity; neexistují jasně vymezené hranice (nejen v teritoriálním smyslu). Zatímco v moderním státě (alespoň v jeho teoretické „čisté podobě“) je určující příslušnost jednotlivce ke státu a vše ostatní je jí podřízeno, jednotlivec středověký může být z určitého úhlu pohledu příslušný k různým komunitám či hierarchickým vztahům.¹⁴

Lze konstatovat, že právě celek zemí Koruny české představuje do určité míry jasně vymezený, přesto nesmírně komplikovaný systém, propojený předivem mocenských a státoprávních vztahů (nemluvě o vztazích sociálních a kulturních), který nadto patří do ještě komplikovanějšího celku Svaté říše římské. Lze tedy říci, že výzkum těchto vztahů v kontextu současných trendů může přinášet výsledky nejen pro medievistiku, ale i pro další obory.

STÁTNOST VE STŘEDOVĚKU

K výše uvedenému je ovšem nezbytné přidat další prvek — vývoj v čase. Zdrojem legitimity politického uspořádání ve středověku bylo především intenzivní vědomí, že bylo zděděno po předcích a prověřeno časem.¹⁵ To je jeden ze zásadních rozdílů mezi

-
- 12 Nad tímto vztahem historiků starších dějin ke státu se zamýšlel Dušan TŘEŠTÍK. Viz *Mysliti dějiny*, Praha — Litomyšl 1999, s. 92–93; TÝŽ. *Počátky přemyslovské státnosti mezi křesťanstvím a pohanstvím*, in: Martin Wihoda (ed.), *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*, Brno 2006, s. 25–44. Cf. Otto BRUNNER, *Moderne Verfassungsbegriff und mittelalterliche Verfassungsgeschichte*, in: Hellmut Kämpf (ed.), *Wege der Forschung II. Herrschaft und Staat im Mittelalter*, Darmstadt 1956, s. 1–19.
 - 13 Georg SØRENSEN, *States are Not „Like Units“: Types of States and Forms of Anarchy in the Present International System*, *The Journal of Political Philosophy* 6, 1998, s. 79–98. Vedle státu „vestfálského“ staví Sørensen v dnešním světě ještě státy „postmoderní“ a „postkoloniální“, přičemž variabilita typů státnosti je aplikovatelná samozřejmě i do minulosti.
 - 14 Pokus aplikovat do medievistického výzkumu moderní teorie politických systémů a především teorii vládnutí (*governance theory*), jež se dnes intenzivně zabývá pluralitním víceúrovňovým vládnutím, představuje publikace Stefan ESDERS — Gunnar Folke SCHUPPERT, *Mittelalterliches Regieren in der Moderne oder Modernes Regieren im Mittelalter?* Baden-Baden 2015.
 - 15 Podle slavného antropologa Bronislawa Malinowského má mýtus o původu pro společenství konstituční funkci, jde tedy o jakousi „ústavu kmene“. Malinowski svůj stěžejní výzkum prováděl na Trobriandových ostrovech poblíž Nové Guineje, o aplikaci jeho teze do

středověkem a současností, který brání příliš nadšenému hledání paralel. Přesto lze říci, že právě mnohovrstevnatost pluralistického uspořádání pro svou složitost poskytovala pole pro dílčí posuny, jež lze v diachronní perspektivě pozorovat (zatímco jednoduchý a univerzálně platný moderní stát s několika základními hierarchickými vztahy dává pro takový pohyb zřetelně méně prostoru než středověké pluriversum). Tyto posuny ve sledovaných vztazích se sice odehrávaly, přesto je dominantní prvek kontinuity, jenž je vtělen do základů státu.

To platí beze změny dodnes. Vždyť i dnes všeobecně uznávaná právní definice moderního státu počítá s tím, že jednotlivé definiční znaky musí být **stálé**.¹⁶ Stát tedy není jevem, který je možno popsat pouze v přítomném čase — už ze své podstaty stát musí mít historii. (A ti, kdo by chtěli státu upřít existenci ve středověku, by mu vlastně upřeli právo na její podstatnou, často základní, část.) Toto vědomí kontinuity je pak základním kamenem státu — o něj se opírá představa legitimacy, na níž stojí politické uspořádání. Pokud je tato představa konkretizovaná, tedy legitimizuje konkrétního nositele moci, lze hovořit o ideji státu — tedy o státnosti. Stát je pak více či méně úspěšnou realizací této představy, která je ovšem jeho prvotní podmínkou. Zatímco politické myšlení je z podstaty abstraktní a všeobecné, státnost je již představou konkrétního politického útvaru, je si vědoma jeho zvláštní podstaty, trvalé a odlišné od momentálního vládce (proto lze hovořit o státu jako o osobě), ovšem zachovává si i částečně spekulativní charakter, neboť dovoluje i úvahy o tom, jak by stát mohl za určitých okolností vypadat. Státnost lze tudíž definovat jako **vědomí o státu jako konkrétní osobě včetně představ, jaký by tento stát měl být**.¹⁷

O státu (ve středověku stejně jako kdykoli jindy) proto můžeme hovořit tehdy, vysledujeme-li v pramenech doklady o vědomí státnosti (existující ideji státu) a víme-li zároveň, že toto vědomí přetrvalo po dostatečně dlouhou dobu, během které došlo i ke změně vládnoucí vrstvy (minimálně osoby vladaře či dokonce celé vládnoucí dynastie).

Tato rozprava vychází z přesvědčení, že je třeba zaměřit se krom popisu vnějších znaků státu především na zkoumání státnosti jako takové. Aby bylo možno ve středověkých pramenech nalézat výpovědi o státnosti, je nutné formulovat několik momentů, v nichž se představa o státě mohla projevit.

Protože stát se v realitě projevuje jakožto instituce, a to instituce v prostoru (do kteréžto sféry patří jeho základní projevy) a v čase (neboť stát má vždy historický rozměr, o jehož významu bylo již pojednáno výše), lze takové konstatování využít jako základ k formulaci tří rovin: institucionální, prostorové a časové. V každé rovině pak je možno najít dvojici kategorií, odpovídajících tomuto rozdělení, které lze pak

podmínek středověké střední Evropy se pokoušel D. Třeštlík. Viz D. TŘEŠTÍK, *Mysliť dějiny*, s. 110.

16 Konvence z Montevidea, viz pozn. 10. Kontinuita představuje vlastně jakési páté kritérium státu, ovšem na metaúrovni, neboť je implicitně obsaženo ve všech čtyřech dílčích kritériích.

17 Cf. definici „vědomí o existujícím státu, jeho povaze a funkcích, včetně představ o státu, jaký by měl být“. Karel SCHELLE (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Stát*, Praha — Lito-myšl 2015, s. 32.

v pramenech hledat. Každá z těchto kategorií pak tvoří díl celkové ideje, o níž můžeme hovořit jako o vědomí státnosti.

Je-li nejviditelnějším projevem státu **institucionální dimenze** (stát jako instituce), tedy institucionalizovaná politická moc, pak tato moc musí mít smysl — první kategorií této roviny je tedy **smysl státu** (spravedlnost). Smysluprázdná moc popírá sebe sama, neboť nespátřoval-li by nikdo v moci žádný smysl, nepodrobil by se jí. Může jít samozřejmě pouze o smysl primitivní, tedy bezprostřední hrozbu násilím (neuposlechnu-li silnějšího, budu zbit či zabit), nicméně teprve u vyšších forem se otevírá prostor pro aplikaci teoretické legitimacy a tedy i státnosti. Úvahami o smyslu státu, za nějž lze v nejobecnější rovině považovat především zajištění spravedlivého řádu, se zabývá politické a právní myšlení — pro poznání této kategorie se tedy lze obrátit přímo na autory, kteří se mu věnovali. V rámci institucionální roviny je také podstatné, jakým způsobem má být stát viditelně uspořádán; tedy otázka **zřízení státu** (hierarchie), která je druhou kategorií. Hierarchie sama o sobě má posvátný charakter (o čemž svědčí i etymologie slova) a tato otázka, zdánlivě ryze praktická, tak spadá do sféry politické teologie. Uspořádání by mělo být dokonalé — nebo by dokonalé uspořádání (nebeské) mělo být napodobováno. Zároveň si ovšem lidé palčivě uvědomovali, že „dokonalost nepochází z toho světa“¹⁸ a že je tudíž do tohoto světa nepřenositelná — svět pozemský je tedy nedokonalý a státní zřízení tomu odpovídá. Je logické, že otázka hierarchie přichází na přetřes především tehdy, kdy je dosavadní uspořádání vystaveno tlaku na změnu. Konfliktní situace logicky představuje kolbiště, na němž se konkurenční představy o hierarchii mohou utkat; a právě v českém prostředí pozdního středověku nebyla o podobné střety nouze.

Časová dimenze (stát v čase) je reprezentována jinými dvěma kategoriemi, jimiž jsou **tradice** a **kontinuita**. Tradice (nebo historická paměť) byla připomínána v mnoha podobách, především co se týče líčení vlastní starobylosti a dějin. Kategorie kontinuity je vyhraněnější — zatímco o prezentaci tradice můžeme hovořit v běžném chodu dějin, vědomí kontinuity se dostává ke slovu v kritických situacích, kdy je kontinuita ohrožena. Jde tedy především o různé politické, dynastické nebo válečné krize, kdy opět v pramenech mohou vystoupit značné obavy o osud státu — což dává možnost zjistit, jak aktéři tehdejších událostí stát chápali a co pro ně znamenal.

Prostorová dimenze (stát v prostoru) pak obsahuje dvě komplementárně propojené kategorie **vnitřní** a **vnější subjektivity**. Protože vedlejší země Koruny české lze chápat především jako teritoriální subjekty, budou právě tyto kategorie pro zbytek této rozpravy určující.

VEDLEJŠÍ ZEMĚ V PROSTORU: VNITŘNÍ A VNĚJŠÍ SUBJEKTIVITA

Kategorie vnější subjektivity neznamena pouze subjektivitu právní, ale obecně chápání státu jako samostatného subjektu vzhledem k dalším subjektům vnějším. Je zároveň třeba si uvědomit, že takové uvažování se vůbec nemusí odehrávat na binární

18 Mircea ELIADE, *Pojednání o dějinách náboženství*, Praha 2004, s. 34.

úrovni (stát vs. jiný stát jako jediné možné referenční subjekty), ale na několika úrovních nad sebou. Vnitřní subjektivita pak znamená představy o vnitřním prostorovém členění státu — nakolik byl chápán jako jednotný celek a nakolik hrál roli teritoriální partikularismus v jeho jednotlivých částech.

Jinak řečeno, vnitřní subjektivitu lze definovat jako „územní chápání státu ve vztahu k jeho vnitřnímu členění“ (tedy co všechno jsme „my“ a jaké všechny skupiny pod toto „my“ spadají), vnější subjektivitu pak jako „územní chápání státu ve vztahu k vnějšku“ (tedy co už nejsme „my“, co jsou „oni“). V tomto ohledu má stěžejní význam výzkum liminality, tj. fenomén hranice, která obě odděluje a tudíž má vztah k oběma subjektivitám. Obdobně dvojaký charakter mají ovšem v českých podmínkách i vedlejší země, které lze chápat — z pohledu Čech — jako něco, co je „naše“, ale zároveň jako něco, co nejsme tak úplně „my“, něco „cizího“; nemluvě o faktu, že každá taková země má vlastní perspektivu subjektivity s vlastní dichotomií vnitřní vs. vnější.

Bude-li pak znovu připomenuta potřeba vnímat subjektivitu (jakož i všechny jiné kategorie státnosti) v diachronní perspektivě, tedy jako podléhající změnám, vyplývá z toho, že ani jakž takž určitelný právní status nějakého regionu nemusí říci mnoho. V různých regionech lze totiž sledovat odlišné tendence, ať už konvergentní, nebo divergentní.

Pokud tedy státnost definujeme výše uvedeným způsobem a soustředíme se na teritoriální dimenzi, znamená to pátrat po tom, jaké teritorium bylo v pramenech spojováno s vlastní státností mluvčího, respektive s představou státnosti, jakou sdílela tehdejší intelektuální a politická elita.

Existuje již vícero studií (třeba z předchozích ročníků konference cyklu Korunní země v dějinách českého státu), které se snažily o postižení takovéhoho vědomí státnosti ve vedlejších zemích (včetně teritoriálního rozměru¹⁹); tato rozprava se oproti tomu zaměří na otázku, jakou úlohu mají vedlejší země v teritoriálním chápání státu v Čechách, v samém centru „konglomerátního státu“ (použijeme-li termín Haralda Gustafssona²⁰). Je nutno mít na paměti, že územní vidění vlastního státu se i v Čechách průběžně vyvíjelo, a to nikoli v prudkých zlomech; nelze tedy rozhodně říci, že by od toho roku byl chápán stát v Čechách tak a od toho roku zase onak. Nicméně zejména v bouřlivých událostech 15. století lze postihnout určité tendence daného vývoje, jimž se bude vhodné v tomto stručném příspěvku dále věnovat.

19 Např. Marie BLÁHOVÁ, *Mezi Čechami a Polskem. Poznámky k otázce historického vědomí slezských intelektuálů v pozdním středověku*, in: Lenka Bobková — Jana Konvičná (edd.), *Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století (Korunní země v dějinách českého státu II)*, Praha 2005, s. 319–331. Stejně tak vícero studií in: Lenka BOBKOVÁ — Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ (edd.), *Terra — Ducatus — Marchionatus — Regio. Die Bildung und Entwicklung der Regione im Rahmen der Krone des Königreichs Böhmen (Kronländer in der Geschichte des böhmischen Staates II)*, Prag 2013.

20 Harald GUSTAFSSON, *The Conglomerate State. A Perspective of State Formation in Early Modern Europe*, *Scandinavian Journal of History* 23, 1998, s. 189–213.

VEDLEJŠÍ ZEMĚ A STÁTNÍ SUBJEKTIVITA V OBDOBÍ HUSITSKÉM A POLIPANSKÉM

Dějově nabitě 15. století samozřejmě v oblasti vnímání státnosti, zvláště pak tom teritoriálním, nemohlo nečerpat z dědictví státopravní a územní politiky Karla IV., jenž položil základ politického uspořádání a vzájemných vztahů zemí pod přímou či nepřímou vládou českého krále s Čechami jako svorníkem uprostřed. Vazby, jím potvrzené nebo spíše založené, byly ostatně chápány jako nezrušitelné.²¹ Roli Čech zvýrazňuje i samotný pojem Koruna česká, jež sice Karel první nepoužil, ale naplnil jej obsahem, jaký se zachoval po staletí. Bez ohledu na inspirační zdroje se zdá ostatně zřejmé, že Karel uvedl tento obrat v život cíleně.

Je přitom pochopitelné, že docházelo k jistým významovým posunům — v Karlových časech *corona* vycházela přímo z osoby panovníka jakožto integrujícího činitele, označujíc přitom sféru jeho moci a panování a přeneseně i území jím ovládaného teritoria.²²

Nelze si nepovšimnout, že sám pojem „koruna“ je v tomto ohledu zcela klíčový pro vnímání kontinuity, která, jak bylo dovozeno výše, je jedním z nejpodstatnějších prvků v chápání státnosti vůbec — prosazení slovního spojení Koruna česká do užívání umožnilo s vědomím kontinuity lépe pojmově pracovat.

Dalším pro téma rozpravy důležitým prvkem je fakt, že zatímco ve svém životopise nebo ve *Zlaté bule pro Říši Karel* s „korunou“ pracuje, v *Maiestas Carolina* chybí — začíná se ale objevovat v překladech tohoto dokumentu do češtiny na sklonku 14. století, kdy byla královská moc již znatelně oslabena. To velmi dobře ukazuje, že „Korunu českou“ vzali za svou čeští stavové a celé slovní spojení se tak odpoutalo od osoby panovníka a výrazně přiblížilo abstraktnějšímu pojetí státu včetně jeho teritoriálního rozměru.²³ V územním chápání státnosti již roli svorníku nemusela nutně představovat osoba krále, ale prostě země česká o sobě. Že právě s takovou ideovou výbavou vstupují země Koruny české do husitského období, kdy (alespoň pro část Čechů) krále vůbec nebylo, mělo nepochybně význam i pro kvas politických představ této neklidné epochy, územní chápání vlastního státu nevyjímaje.

Jistě nepřekvapí, že v době husitských válek se vědomí o vzájemné vazbě Čech a vedlejších zemí oslabuje. Čechy zůstávají ve válečném dění více méně osamoceny a tudíž momentální politické problémy jsou v převážné míře problémy Čech — je tedy logické, že vědomí vlastního politického společenství se v teritoriálním rozměru omezovalo stále více jen na Čechy. Pojem „Koruna česká“ není rozhodně opuštěn, ale jak ukazuje třeba *Porok Koruny české ku pánóm českým*, jedna ze skladeb Budyšínského rukopisu, i on může být ve svém významu omezen pouze na Čechy.²⁴

21 L. BOBKOVÁ, *Poměr korunních zemí*, s. 18.

22 Lenka BOBKOVÁ, 7. 4. 1348. *Ustavení Koruny království českého. Český stát Karla IV.*, Praha, 2006, s. 84–88.

23 L. BOBKOVÁ, *Poměr korunních zemí*, s. 22.

24 V textech budyšínského rukopisu si lze povšimnout, že zatímco veršovaná skladba *Porok Koruny české ku pánóm českým o korunování krále uherského* opakovaně hovoří výslovně o české zemi, prozaický *Porok české koruny králi uherskému*, že neřádně korunu přijal a v krá-

Pro zkoumání kolektivní politické identity v husitských Čechách je samozřejmě stěžejní dílo Františka Šmahela. Podle něho byly společným základem, na kterém se jednotlivé husitské strany shodovaly a který tedy především formoval kolektivní politickou identitu, čtyři pražské artikuly a odmítání Zikmundovy vlády v Čechách.²⁵ Z faktu, že nemalá část obyvatel Čech tyto postoje nesdílela, vyplývá, že hlavním konstitutivním prvkem této identity byla husitská konfese a až poté jiné prvky jako „jazyk“, „stát“ či „národ“ ve svých tehdejších významech a podobách — ale tím spíše už do takto pojaté identity nepatřily vedlejší země. Bylo-li vědomí politického celku vyjadřováno jazykem — ostatně právě slovo „jazyk“ je tehdy užíváno ve významu blízcím se slovu „národ“ — tak se často objevují obraty „Češi a Moravané“ nebo „Čechy a Morava“, které ukazovaly, jaké dvě země jsou obývány příslušníky českého „jazyka“. Souvztažnost Čech a Moravy je manifestována třeba v zápise svatohavelského sněmu roku 1423, kde společně jednaly strany pod jednou i pod obojí, a proto můžeme formulace zápisu vnímat jako něco, co odpovídá chápání státnosti tehdejší politické elity.²⁶

Teritoriálním rámcem české státní subjektivity jsou tedy Čechy, nebo Čechy a Morava. Vědomí příslušnosti dalších zemí k českému státu není v této době téměř vyjadřováno, jakkoli vzhledem k rozdělení tehdejší společnosti a obecně středověkému pluralismu dále přežívalo.

To ostatně podporují další tři faktory — jako první z nich lze uvést chiliastické představy. Teze o vyvolenosti a předurčení ke spáse podporuje výlučnost Čechů a Čech vůči všemu ostatnímu, vedlejší země logicky nevyjímaje. Přitom druhý faktor je v zásadě protikladný — jde o husitský revoluční universalismus. Považují-li se husité za předchůdce obrody celého křesťanstva — a jak už bylo řečeno, otázka víry je pro vnímání vlastní identity na prvním místě —, rozdíl mezi státy a národy se tím zase stírají. Tím se snižuje i potřeba vyjadřovat příslušnost vedlejších zemí k českému státu, což v důsledku vede k oslabení vědomí o ní. Třetí faktor lze pak spatřovat v Praze — Praha v určité době jako v podstatě jediná z husitských stran pracuje s tradičními politickými pojmy a prezentuje se jako „hlava království“; je ovšem třeba zdůraznit, že tato její ambice je omezena opět pouze na Čechy.²⁷ A koneckonců lze dodat, že i Zikmund Korybutovič se prezentuje pouze jako správce Čech.²⁸

lovstvie české sě násilím tiskne výslovně připomíná, že řádná korunovace vyžaduje „*měst, pánov a obcí zemských jednostajné a řádné svolenie*“, takže na vedlejší země nezapomíná. (Jiří DAÑHELKA (ed.), *Husitské skladby budyšínského rukopisu*, Praha 1952, s. 39.) Jde o typický příklad zmiňovaného středověkého pluralismu.

²⁵ František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000, s. 147 a 149.

²⁶ František PALACKÝ (ed.), *Archiv český III* (dále jen AČ), Praha 1844, s. 240–245. V textu je užito i obratu „z našich zemí české a moravské“.

²⁷ F. ŠMAHEL, *Idea národa*, s. 151–156.

²⁸ Viz např. AČ III, s. 239. Zikmund Korybutovič je zde titulován jako „Sigmund boží milosti kníže litevské, od nejosvícenějšího knížete a pána, p. Alexandra jinak Vitolda boží milosti kněze velikého litevského, krále českého požádaného, ku obraně a vysvobození zákona božího a upokojení a zřízení země české vydaný, pány zemskými, pány Pražany, rytíři, panošemi, městy i všemi obcemi k zákonu božímu přichylnými úplně a bez zmatku i s svorností přijatý...“

V polipanském období by bylo možno očekávat, že úloha vedlejších zemí v chápání české státnosti bude opět postupně růst. Připustíme-li, že dokumenty vycházející ze sněmovních jednání skutečně do určité míry vystihují teritoriální chápání českého státu tehdejšími politickými představiteli, tj. zástupci stavů, pak je vhodné zaměřit se především na ně.²⁹ Tři roky po bitvě u Lipan, roku 1437, umírá císař Zikmund a čeští stavové jednájí o volební kapitulaci s jeho předpokládaným nástupcem Albrechtem. Mezi jejich požadavky čteme mimo jiné: zaprvé, navrácení Moravy ke Koruně české; zadruhé, „jiné všechny země nebo zámky, ježto jsou nespravedlivě od země české odtrženy, aby Jeho Milost o ně státi a jich dobytí zase ráčil“; zatřetí, knížatům slezským a jiným zemím a městům, příslušejícím ke Koruně české, mají být zachována práva a svobody.³⁰

O další tři roky později, roku 1440, je na český trůn volen jiný Albrecht, tentokrát bavorský vévoda Albrecht Zbožný, a čeští stavové opět formulují své požadavky. Jsou velmi podobné, ovšem pozor — Morava, Slezsko a další země jsou tentokrát již zahrnuty pod jeden bod.³¹

A ještě o tři roky později, roku 1443, píše stavové římskému králi Fridrichovi III. a opět přicházejí s požadavky z oblasti územní politiky — mezi nimi je zachování Lucemburska pro Korunu českou.³²

Citované prameny tak velmi dobře ukazují opětovně začleňování vedlejších zemí do teritoriálního chápání českého státu, a to v postupných krocích, jež se zde projeví ve tříletých intervalech. V duchu zdůrazňování česko-moravské jednoty ve válečných dobách je tři roky po Lipanech věnována Moravě zvláštní pozornost a ostatní vedlejší země jsou zmíněny samostatně. V další fázi už se pohled na vedlejší země sjednocuje, tj. na jedné straně jsou Čechy a poté zvláště korpus všech vedlejších zemí. A nakonec je dokonce vznesen požadavek na Lucembursko — tím je v podstatě zcela dokonána restituce předhusitského teritoriálního pojetí českého státu. To ovšem platí s velkou výhradou — nositelem tohoto pojetí už není ani tak král, jako spíše české zemské stavy, což je okolnost pro budoucí vývoj velmi významná.

Stavy mají dokonce ambici teritorium svého státu ještě rozšiřovat, a to opakovanými žádostmi o začlenění Rakous do svazku zemí Koruny české. Dalším projevem toho, že česká stavovská obec se už ve čtyřicátých letech jednoznačně identifikuje s širším teritoriálním chápáním státu, jsou listy z jihlavského sněmu roku 1449 do

29 Aniž by bylo na tomto místě vhodné vracet se do teoretického úvodu, bylo by záhodno v budoucím výzkumu důsledně analyzovat stavovskou obec jakožto kolektivní politickou reprezentaci z pohledu teorie vládnutí a stavy tvořený zemský sněm jako tradiční instituci a zároveň jako mocenský orgán v konkrétním místě a čase, zvláště s ohledem na momentální podobu rozhodovacích procesů, souvěké politické myšlení, aktuální společenské poměry i většinový politický program. Proto je tak důležité vycházet ze zápisů zemského sněmu, které jakožto výsledný materiál odrážejí všechny jmenované vrstvy, jakkoli je samozřejmě můžeme jen stěží důsledně oddělit (na tento problém ostatně naráží a vždy bude narážet i ryze současná teorie reprezentace a výzkum politického rozhodování).

30 *AČ III*, s. 459–460.

31 František PALACKÝ (ed.), *Archiv český I*, Praha 1840, s. 266–267.

32 *AČ I*, s. 275–277.

Dolní Lužice a k rukám braniborského markraběte Fridricha, jehož stavové titulují jako lužického fojta. V nich jsou Lužičtí a Fridrich napomínáni, aby měli na paměti, že Lužice patří České koruně. Lužickým je psáno:

„...nižádnému jinému, podle starodávních země a koruny naší práv, svobod a vyzázení, přísahami dědičnými i sliby dlužní a povinni i zavázání nejste a nemáte býti, než toliko jediné koruně naší České a králi Českému korunovanému“.³³

Je též výslovně řečeno, že právo disponovat s Lužicí má pouze český král anebo „my páni Čeští, rytířstvo a města“. Fakt, že krále momentálně nebylo, tedy z pohledu stavů nikterak nevadil a na územní chápání státu neměl vliv.

Co se týče Jiřího z Poděbrad, lze říci, že ze stavovské obce vyšel a její teritoriální pohled tedy sdílel. Ještě před svým zvolením (které, jak je dobře známo, provedl český zemský sněm a nárokoval si jeho platnost pro celou Korunu českou) se ostatně účastnil holdovací cesty krále Ladislava Pohrobka do Horní Lužice a Slezska,³⁴ svou energii vkládal také do revindikace zahraničních lén, a to za Ladislavova života³⁵ i za své samostatné vlády.³⁶ Tzv. německá léna se tak po desítkách let pouze občasně upamatování vrátila do povědomí české politické reprezentace — sice spíše jako okrajová součást teritoriální subjektivity státu, nicméně s dopadem do správního uspořádání státu (tj. do institucionální dimenze státnosti) vzhledem k pozdějšímu vzniku úřadu hejtmána německých lén.³⁷

V době Jiřího panování se ovšem objevuje další doklad výrazného posílení vnitřní subjektivity českého státu v široké teritoriální podobě: Hilarius Litoměřický ve svém *Listu králi Jiřímu* argumentuje potřebou jednoty: „ten obyčej přijímání v samém tvém království a markrabství jest, a to ne vsudy,“ ovšem — a to je důležité — „Slezáci a jiní tvoji poddaní“ jsou podle Hilaria kategoricky na straně pod jednou.³⁸ Zatímco doposud tak byl problém rozdělené společnosti vnímán pouze v rámci Čech, případně

33 František PALACKÝ (ed.), *Archiv český II*, Praha 1842, s. 261–263.

34 Lenka BOBKOVÁ, *Přivítat a pohostit. Holdovací cesta krále Ladislava do Horní Lužice roku 1454*, in: Dana Dvořáčková-Malá (ed.), *Všední a sváteční život na středověkých dvorech. Dvory a rezidence ve středověku III.*, Mediaevalia Historica Bohemica 12, 2009, Supp. 3, s. 253–268; Martin ČAPSKÝ, *Král obklopený kacíři. Slavnosti na počest Ladislava Pohrobka ve Svidnici a Vratislavi*, in: Martin Nodl — František Šmahel (edd.), *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, Colloquia mediaevalia Pragensia 12, Praha 2008, s. 65–75.

35 Lenka BOBKOVÁ, *Česká koruna na sklonku středověku*, in: Lenka Bobková a kol., *Česká koruna na rozcestí. K dějinám Horní a Dolní Lužice a Dolního Slezska na přelomu středověku a raného novověku (1437–1526)*, Praha 2010, s. 25–86 (citace na s. 42–43).

36 Tamtéž, s. 46–56. Chebské rokování roku 1459 je ovšem nutno vnímat v širším kontextu nápravy vztahů se sousedními vladaři Říše, nikoli jen německých lén.

37 K problematice lén šířeji viz Jiří VESELÝ, *Obnova zahraničních lén české koruny za Jiříka z Poděbrad*, Právněhistorické studie 8, 1962, s. 261–279. Je ovšem důležité zmínit, že Jiří k revindikaci přistupoval pragmaticky a programově se vzdal všech silnějších právních vztahů na tato drobná území, nově tedy vše „zarovnal“ na nejslabší lenní vztah (s. 278–279).

38 Antonín PODLAHA (ed.), *Hilaria Litoměřického List králi Jiřímu z Poděbrad*, Praha 1931, s. 16.

v česko-moravském prostoru českého jazyka, Hilarius pocituje potřebu jednoty v rámci celého konglomerátu zemí Koruny české, do něhož patří i „Slezáci a jiní“. Naznačuje to tedy, že za politickou jednotku, o níž hovoří a s níž se on nebo královský adresát jeho listu může identifikovat (tedy za svůj stát), považuje země Koruny české jako celek, a to v míře doposud takto přímo neformulované. Zdá se, že v Čechách se takový pohled na teritoriální vymezení státu postupně prosadil.

DŮSLEDKY OPAKOVANÉHO POLITICKÉHO ODDĚLENÍ VEDLEJŠÍCH ZEMÍ V JAGELLONSKÉM OBDOBÍ

Jak známo, jednota nevydržela dlouho. Česko-uherská válka způsobila nejprve prozatímní, poté olomouckou smlouvou zajištěné opětovné politické oddělení vedlejších zemí od Čech. Proto se nabízí otázka, zda to znamenalo i opětovné oslabení vědomí sounáležitosti vedlejších zemí s českým státem, tedy zda se v Čechách opět objevuje tendence k chápání českého státu jen v hranicích české země. Bylo by to na první pohled logické.

„Oficiální“ sněmovní prameny ovšem nic takového nepostihují, spíše naopak. Když byli na německobrodském sněmu roku 1472 zvoleni dva zemští „opravci“ (ministrberský kníže Jindřich a Zdeněk Konopištský ze Šternberka, tj. za každou ze znesvářených stran jeden), jejich autorita je rovnou výslovně zakotvena i na ostatní vedlejší země, ačkoli ty se na jejich výběru nijak nepodílely. Dvěma moravským krajům jsou dokonce „opravci“ rovnou určeni a označeni za podřízené Ministrberkovi a Šternberkovi stejně jako „opravci“ z českých krajů.³⁹ Benešovský sněm roku 1473 pak toto uspořádání prodloužil (počet „zemských ředitelů“, jak se mezitím začali nazývat, byl zvýšen na čtyři, přibylí Vilém mladší z Rýzemberka a Jan Zajíc z Házmburka) a vedlejší země včetně Moravy tentokrát vyřídil pohromadě, aby nebylo pochyb, že politická jednota je nepřerušovaná a vedlejší země jsou pevnou součástí Koruny české, přičemž nositeli teritoriálního chápání jsou čeští zemští stavové, nepochybní, že mohou

³⁹ Ostatní vedlejší země jsou pak vyřízeny hromadně: „Item v Slezských zemích, knížectvích ve všech, v šesti městech, v Lužické zemi, v Chebště, v Loketště, i ve všech jiných krajích, i ve všech jiných, což ku koruně České přísluší, opravce toho všeho kníže nahoře jmenované kněz Jindřich a pan Zdeněk z Šternberka, o ty věci, kteréžby se mezi stranami v tomto příměří staly.“ František PALACKÝ (ed.), *Archiv český IV*, Praha 1846, s. 456–460. V tomto ohledu lze vnímat jako příliš zjednodušující názor J. Pánka, že „ve stavovské společnosti se prosazovala potřeba pevně strukturovaných institucí, které by pokryly celé území Českého království, klíčové země státu, neboť o celé České koruně — navíc dočasně rozdělené mezi dva panovníky a dva státy — se zatím nedalo uvažovat“. Viz Jaroslav PÁNEK, *Český stát a stavovská společnost na prahu novověku ve světle zemských zřízení*, in: Karel Malý — Jaroslav Pánek (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*, Praha 2001, s. 13–23 (citace na s. 14). Usnesení zemského sněmu ukazují, že čeští stavové o jednotném českém teritoriálním státu včetně vedlejších zemí uvažovali a za instituci s platností pro celou Korunu českou neváhali považovat českou zemskou instituci, jimi zřízenou.

jednat za Korunu jako celek.⁴⁰ Samotná olomoucká smlouva pak tuto koncepci dovádí do důsledků, neboť vychází z teze, že ve vedlejších zemích vládne Matyáš Korvín z titulu českého krále, takže jejich příslušnost ke Koruně české není nikterak ohrožena, pouze je koruna momentálně rozdvajena.⁴¹ A na pražském sněmu roku 1486 se „znamenitě vymíňuje“, že „obyvatelé markrabství Moravského, ani jiných zemí obyvatelé, kteříž jsú dědičně a věčně k království Českému připojeni a vtěleni, že se ti za cizozemce nepokládají“.⁴²

Pouto mezi Čechami a vedlejšími zeměmi tedy není nikterak oslabováno, naopak je opakovaně manifestována jeho trvalost a neporušitelnost. Ačkoli je vláda krále Vladislava II. omezena pouze na Čechy a vedlejší země jsou politicky odděleny, český stát není z pohledu stavů nijak umenšen. A ačkoli zejména v počáteční fázi česko-uherského konfliktu jsou Čechy opět pod velkým mezinárodním tlakem a Čechev si opět mohou připadat jako solitéři Evropy proti všem, úloha vedlejších zemí v teritoriálním chápání českého státu není oslabována, naopak je na ně kladen značný důraz. Druhý válečný konflikt 15. století, spojený s druhým politickým oddělením vedlejších zemí, má tedy ve zkoumaném ohledu zcela odlišný dopad než konflikt první. Jak si lze tento jev vysvětlit?

V době husitských bouří byl program tehdejší politické reprezentace primárně náboženský a ti, kdo se proti němu postavili, nemohli být zahrnuti do politického společenství, bez ohledu na to, zda pocházeli ze Slezska, Lužice či třeba Bavorska. Poté, co válka skončila a revoluční náboženský radikalismus obrousil hrany, přejali stavové ve změněné politické situaci, jak již bylo demonstrováno, ideu Koruny české, a to místo zásadně oslabeného panovníka. Jejich program tak byl v polipanské době již především programem státoprávním.⁴³ A tento program pak nebyl dalším konfliktem zásadně dotčen — naopak, dalo by se říci, že se tím spíše dalo bojovat právě za něj. Proto stavové dávají ostentativně najevo, že český stát pro ně zahrnuje i vedlejší země, bez ohledu na to, že v nich momentálně vládne jiný panovník. Na tom se nic nemění ani po roce 1490, kdy Matyáš Korvín umírá a Vladislav nastupuje i na uprázdněný uherský trůn⁴⁴ — nedořešená otázka finanční náhrady, jež měla být vyplacena

40 AČ IV, s. 465–469. Toto postupné uvedení Moravy nejprve samostatně, poté spolu s ostatními vedlejšími zeměmi může upomínat na výše popisovanou postupnou polipanskou restauraci vnitřní subjektivitu, nicméně v tomto případě je spíše odrazem aktuálního jednání s moravskými stavy. Ti totiž pohled českých stavů zřetelně nesdíleli a na sněmu v Brně si zvolili vlastní čtveřici zemských ředitelů. Srov. Petr ČORNEJ — Milena BARTLOVÁ. *Velké dějiny zemí Koruny české VI: 1437–1526*, Praha — Litomyšl 2007, s. 417–420.

41 AČ IV, s. 488–495. „...ihned bez prodlení všickni z Moravy, obojí ze Slezí i lužické země a z Šestiměst povinni buďte ze spolka učiniti hold a přísahu králi Matiašovi jako pravému pánu jich a dědičnému králi českému...“ (s. 488).

42 AČ IV, s. 517–518.

43 Podnětné teoretické úvahy k otázkám politického programu stavovské obce v kontextu dobových institucí viz Zdeněk VYBÍRAL, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku. Nové cesty ke starému tématu*, Český časopis historický 99, 2001, s. 725–757.

44 Vcelku pregnantní a do jisté míry i působivé svědectví o tehdejší vnímání vnitřní subjektivitu českého státu přináší Vladislavův list na Moravu po Matyášově smrti: „...jest jim [= moravským stavům, pozn. autora] dobře vědomo, kterak a kterým obyčejem to markrabství Moravské teď před některými léty nedávnými od království Českého odtrženo jest;

Uhrám, odhodlání vyjadřovat příslušnost vedlejších zemí ke Koruně české spíše posilovala. Způsob komunikace českých stavů s vedlejšími zeměmi lze pak samozřejmě vnímat jako svého druhu prezentaci takto širokého pojetí vnitřní subjektivitu.⁴⁵

Svědčí o tom jeden vcelku výmluvný fakt — v předmluvě k právníckému dílu Viktorina Kornela ze Všehrd, které si nezískalo obecné uznání, není o existenci nějakých vedlejších zemí ani zmínka. Zato ve *Vladislavském zřízení zemském* je to zcela jinak — není zde prostor pro podrobnější rozbor významu pojmu „Koruna“ v celém textu, ale faktem zůstává, že vedlejší země jsou v něm opakovaně zmiňovány,⁴⁶ ač se na ně působnost zákoníku nevztahuje — mj. je zopakována zásada, že obyvatelé vedlejších zemí nejsou cizozemci.⁴⁷

Ještě více ale vystihuje vnímání státu tehdejší politické a intelektuální elity včetně jeho teritoriálního rozměru jiný text — *Registrum deseti truhlic* Matouše z Chlumčan. Tento soupis zemských svobod a privilegií, sepsaný těsně po roce 1500, má předmluvu adresovanou králi Vladislavovi, jejímž ústředním pojmem je Koruna česká, pojímaná v širokém teritoriálním smyslu.⁴⁸ České dějiny jsou zde interpretovány v duchu postupného růstu a rozmnožování Koruny, což je chápáno jako stěžejní úloha panovníka.⁴⁹ Fakt, že se dochovalo více než 20 opisů tohoto textu, a to v knihovnách nejvýznamnějších šlechtických rodů,⁵⁰ dokazuje, že text vystihoval představu stát-nosti, jakou tehdejší elita sdílela, a zároveň pomáhal tuto představu dále formovat.⁵¹

.....
 kterážto věc nestala se jest za našeho kralování, ale my jsme se již v království roztržené uvázali. Pak ačkolvěk celá vůle a ten konečný úmysl náš byl jest, že bychme byli rádi to markrabství Moravské i jiné země k koruně České příslušející zase připojili a v první způsob uvedli: ale nemohúce tomu z mnohých příčin dosti učiniti, udělali jsme smlúvu s králem Mathiášem slavné paměti ne takovou, kteráž by se nám dobře líbila, ale takovou, kteráž nás v ten čas potkati mohla, prohlédajíce vždy k tomu, že **když se hlava zachová, totižto koruna Česká, že také údové pod časem snáze k té koruně připojení budú.**“ Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český X*, Praha 1890, s. 303–304.

45 Je ovšem třeba říci, že mocenskou reprezentaci Koruny ve vedlejších zemích ponechávali stavové především na králi.

46 V čl. 108 je použita formulace „z Koruny české anebo z zemí, kteréž k Koruně české příslušejí“. Petr KREUZ — Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, Dolní Břežany 2007, s. 136.

47 Jde o čl. 432. Tamtéž, s. 223.

48 Edice viz Jana HANOUSKOVÁ, *Česká koruna a král v představách české šlechty na přelomu středověku a novověku. Registrum deseti truhlic Matouše z Chlumčan jako pramen k politickému myšlení české šlechty*, diplomová práce, vedoucí práce Lenka Bobková, Ústav českých dějin FF UK v Praze 2009, s. 188–191.

49 O Karlu IV. je zde psáno: „A zemi osvietil a upevnil, z říše svaté a z zemí okolních jiných znamenitá knížietstvie, krajiny, miesta, zámky i manstvie znamenitá za sumy peniez veliké k diedictví kúpiv, připojil k Korunie a tvrdými zápisy a širokými utvrdil a tak Královstvie české rozšířil, žie hodnie Otec vlasti nazván býti by měl.“ Tamtéž, s. 189.

50 Tamtéž, s. 104–107.

51 K otázkám vzniku Vladislavského zřízení i Registra deseti truhlic v kontextu dobových politických okolností i představ nejnověji Veronika KULHÁNKOVÁ, *Mocenské kompetence krále v představách českých stavů. Okolnosti a tvůrci Vladislavského zřízení zemského a register ar-*

Na tomto místě je nutno zdůraznit, aniž by byl prostor pro podrobnější rozbor, že ze strany stavů vedlejších zemí nebyl takový postoj opětován — věrnost českému králi neznamenal v jejich očích přijetí podřízenosti českým stavům, ať byl jejich reálný vliv na panovníka jakýkoli.⁵²

Je tedy možno uzavřít, že úloha vedlejších zemí v chápání české státnosti od bitvy u Lipan vzrůstá. Vnitřní subjektivita českého státu je posilována, na konci století stojí na pevných základech a vedlejší země jsou do ní zřetelně zahrnuty, jakkoli v době husitských válek spadaly spíše do kategorie subjektivity vnější. A druhý válečný konflikt 15. století, spojený s druhým politickým oddělením vedlejších zemí od Čech, na tomto vývoji nic nemění, naopak představu příslušnosti vedlejších zemí k českému státu na rozdíl od konfliktu předcházejícího spíše umocňuje, ač by se to na první pohled mohlo zdát nelogické a protismyslné.

* * *

Úloha vedlejších zemí v teritoriálním chápání české státnosti se tedy i v nepříliš dlouhých časových údobích postupně měnila, přičemž je zjevné, že na předchozích stránkách bylo možno postihnout pouze některé základní tendence. Ve středověkých pluralistických podmínkách je zcela samozřejmé, že jednotlivé modely subjektivity se vzájemně překrývaly; úplné jednoduše ostatně nemohlo být dosaženo nikdy, ani v moderních dějinách.

Zároveň platí, že teritoriální dimenze státnosti, vyjádřitelná v kategoriích vnitřní a vnější subjektivity, je pouze jednou z rovin, na nichž lze státnost pozorovat a popisovat, a v určitých obdobích mohlo být těžiště dobového vnímání položeno na rovinách odlišných. Tomu se však již na tomto místě není možné komplexněji věnovat.

Země Koruny české byly jasně definovaným celkem, chápaným tak zevnitř i zvenčí, přesto však vnitřně diferencovaným a přitom se pohybujícím v širším říšském rámci; zároveň však v období pozdního středověku procházely poměrně zásadními dějinnými turbulencemi. Právě proto je možné se na ně zaměřit a aplikovat na nich některé teoretické koncepty o středověkém státu, jež jsou dnes tak živé i v jiných oborech, než je sama historie. Tento příspěvek byl ovšem jen skromným pokusem o nastínění jedné dílčí cesty v rámci tohoto výzkumu.

chivu České koruny, diplomová práce, vedoucí práce Lenka Bobková, Ústav českých dějin FF UK v Praze 2018.

52 Lenka Bobková hovoří v této souvislosti o „zemském stavovském patriotismu“. Viz Lenka BOBKOVÁ, *Provincia, terra, marchionatus. Zur Benennung der Kronländer im Mittelalter*, in: L. Bobková — J. Fantysová Matějková (edd.), *Terra — Ducatus — Marchionatus — Regio*, s. 86–108 (citace na s. 102).

RÉSUMÉ:

The paper focuses on the role played by the secondary lands of the Bohemian Crown in the territorial understanding of Czech statehood in Bohemia in the 14th–16th century. At the same time, it reacts to the current trend for ‘neo-medievalism’, that is the use of medieval constitutional relations as an interpretation paradigm for the present in the disciplines of governmental studies, political science and international relations.

In the introductory part it is inferred that although ‘neo-medievalism’ works with a simplified representation of the medieval state and statehood, it enriches medieval studies, providing them with a theoretical basis for clarifying whether it can operate at all with the notion of the state. If the current statehood is described in medieval terms and its pluralistic character is emphasised, then it is by the same token possible to apply to the Middle Ages the modern terms ‘state’ and ‘statehood’. The Lands of the Bohemian Crown in their multi-layered hierarchical and territorial structure can then serve as an example with an interdisciplinary dimension, worthy of the attention of not only medieval scholars but also of the foregoing disciplines.

Having defined statehood as ‘consciousness of the state as a concrete person, including ideas of what the state should be like’, the author discusses a method that could capture this consciousness in the sources and describe it. To this end, he proposes a structure with three dimensions, each with two categories: institutional (purpose of state + state constitution), temporal (tradition + continuity), and spatial (inner subjectivity + outer subjectivity). It is the category of internal and external subjectivity (territorial understanding of the state in relation to its internal segmentation or, in its relation to the outside), that is crucial for the secondary lands as it can be used to describe the role of the ulterior lands in the understanding of statehood in the reference period.

The final part of the paper is therefore devoted to a condensed chronological description of the development of this phenomenon — after an obvious tendency to limit Czech statehood only to Bohemia (possibly and Moravia) during the Hussite Wars (understanding of the ulterior lands as something ‘external’), a gradual restoration of the pre-war conception is described. At the time of the repeated political separation of Bohemia from the secondary lands during the Bohemian-Hungarian wars, a seemingly surprising phenomenon emerges — from the perspective of the Estates of Bohemia, this time no weakening of the position of the secondary lands in the territorial conception of the Czech state occurs. On the contrary, their unity is repeatedly declared. The cause of this phenomenon is that, compared with the previous conflict, when the Estates endorsed a religious programme, they now undertake a constitutional programme instead of a severely weakened monarch. With this they pass into the early Modern Age. Anyway, it should be remembered that plurality is very characteristic of the Middle Ages, and in one period completely different ideas could co-exist about the territorial (and other) dimension of Czech statehood.

Mgr. Matouš Vanča absolvoval studium historie a religionistiky (FF UK) a politologie a mezinárodních vztahů (FSV UK). V současnosti působí v Poslanecké sněmovně PČR jako tajemník poslaneckého klubu (Matous.Vanca@seznam.cz).

